

Sananvapauden haasteet tänään – painovapausasetuksen 250-juhlaseminaari

22.9.2016

Kansanedustaja, perustuslakivaliokunnan puheenjohtaja
Annika Lapintie

SANANVAPAUDELLA EI SAA LOUKATA MUITA PERUSOIKEUKSIA

Hyvät Ruotsin perustuslakivaliokunnan jäsenet ja seminaarivieraat,

Aloitän vuoden 1765 Painovapausmietinnössä käytetyin sanoin:

”Ei tarvitse todistaa, että kohtuullinen kirjoitus- ja painovapaus on lujimpia peruspylväitä, mihin vapaa hallitustapa voi nojata, sillä muuten säädyillä ei koskaan saata olla tarvittavia tietoja säätääkseen hyviä lakeja, lainkäyttäjillä ei mitään valvontaa noudattaakseen niitä viroissaan, ja alamailla vain vähän tietoa lain vaatimuksista, virkavallan rajoista ja omista velvollisuuksistaan: oppi ja sivistys kukistetaan, karkeus ajatustavassa, puheissa ja tavoissa pääsee valtaan, ja kauhistuttava pimeys peittää muutamassa vuodessa koko meidän vapautemme taivaan. ”

Ne olivat painavia sanoja, ja osin uhkaaviakin.

Sananvapaus on aivan keskeinen elementti demokraattisessa yhteiskunnassa. Perustuslain nykyisen 12 pykälän, sananvapaussäännöksen, keskeisenä tarkoituksena on sen perusteluiden mukaan taata kansanvaltaisen yhteiskunnan edellytyksenä oleva vapaa mielipiteenmuodostus, avoin julkinen keskustelu, joukkotiedotuksen vapaa kehitys ja moniarvoisuus sekä mahdollisuus vallankäytön julkiseen kritiikkiin.

Sananvapauden tarkoitus on ilmaistu eri sanoin – ja ehkä hieman värittömämmin – kuin aikanaan painovapausmietinnössä, mutta perusajatukset ovat samat.

Kuva sananvapaudesta tänään on jossakin määrin kaksijakoinen: yhtäältä Suomessa ja Ruotsissa sananvapauden tila on kansainvälisesti tarkasteltuna hyvä. Maamme ovat sijoittuneet sananvapauden tilaa koskevissa vertailuissa kärkipaikoille.

Toisaalta sananvapauden kohdistuu – kuten seminaarimme otsikkokin viittaa – myös haasteita, jotka osin ovat varsin uudenlaisia. Siinä mielessä ei ole varaa tuudittautua asioiden hyvään tilaan.

Suomen perustuslain mukaan jokaisella on sananvapaus. Sananvapauden sisältyy oikeus paitsi ilmaista ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä myös oikeus julkistaa niitä. Perustuslain sananvapauslainsäädäntö kieltää ennakoesteiden asettamisen viestinnälle, mutta sallii esimerkiksi rikos- ja vahingonkorvauslainsäädäntöön perustuvaa sananvapauden käytön jälkikäteistä valvontaa.

Sananvapauden asema perusoikeutena kuitenkin rajoittaa mahdollisuuksia puuttua myös jälkikäteen sen käyttöön. Näihin rajoituksiin sisältyy muun muassa vaatimus julkisen vallan toimenpiteiden oikeasuhtaisuudesta sananvapauden käyttöön puuttuttaessa.

Sananvapaus ei siis ole ehdoton oikeus, kuten eivät pääsääntöisesti ole muutkaan perusoikeudet. Perusoikeusjärjestelmä ei nimittäin koostu vain yksittäisistä oikeuksista. Yksittäiset oikeudet on suhteutettava muihin oikeuksiin ja perusoikeusjärjestelmän kokonaisuuteen.

On selvää, ettei sananvapauden viittaamalla voida oikeuttaa minkäläistä tahansa muiden perusoikeuksien loukkaamista. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisuisissaan todennut, että tasa-arvo on yksi demokraattisen ja moniarvoisen yhteiskunnan kulmakiviä ja tämän johdosta joissain tilanteissa voi olla välttämätöntä estää puheet, joilla kiihotetaan suvaitsemattomuuteen perustuvaan vihaan tai pidetään sellaista oikeutettuna.

Joissakin tilanteissa julkisella vallalla voi olla jopa velvollisuus rajoittaa sananvapauden käyttöä. Esimerkiksi yksityiselämän suojan takaamiseksi valtiolta on edellytetty paitsi sitä, että valtio itse pidättäytyy loukkaamasta yksityiselämää, myös sitä, että valtio ryhtyy aktiivisiin toimenpiteisiin yksityiselämän suojaamiseksi toisten yksilöiden loukkauksia vastaan. Rikoslainsäädäntö on perinteinen keino, jolla oikeusjärjestys on konkreettisemmin suojannut yksityiselämää.

Sananvapauden asemasta perusoikeutena ja rikosoikeuden viimesijaisesta asemasta johtuu, etteivät rangaistusuhat ja rikosoikeudelliset keinot ole ensisijainen vastaus siihen, miten esimerkiksi julkisessa keskustelussa esiintyvään vihaan ja

loukkauksiin tulisi reagoida. On myös selvää, että esimerkiksi pitkälle menevät väljät poliittisen ilmaisuvapauden käytön kriminalisoinnit voivat olla sananvapauden kannalta ongelmallisia.

Ajattelen, että sananvapautteen kuuluu eittämättä myös vastuu sanomisista. Sananvapautta käytettäessä on hyvä pitää mielessä valtiopäivämies Anders "Antti" Chydeniuksen vapauden ideologia: demokratia, tasa-arvo ja ihmisoikeudet. Toisen mielipiteen ja ihmisarvon kunnioittaminen on hyvä – ja mielestäni välttämätön – lähtökohta julkiselle keskustelulle.

Perustuslakivaliokunta arvioi vuonna 2002 ehdotusta laiksi, joka koskee sananvapauden käyttämistä joukkoviestinnässä. Tuolloin valiokunta totesi: "Viestintä verkossa poikkeaa perinteisestä joukkoviestinnästä. Tietoverkkoa nimittäin käyttävät muihin välineisiin verrattuna poikkeuksellisen laajasti myös yksityiset henkilöt samoin kuin kansalaisjärjestöt ja vastaavat yhteisöt, eikä näiden harjoittama viestintä ole sellaisenaan rinnastettavissa kustannus-, radio- ja televisioyhtiöiden harjoittamaan, organisoituun julkaisu- ja ohjelmatoimintaan".

Voitaneen sanoa, että tuon vuoden 2002 jälkeen yksityishenkilöiden osallistuminen tiedonvälitykseen on edelleen muuntunut, ja esimerkiksi viestien julkaiseminen ja levittäminen sananvapauden käyttämisen muotoina ovat korostuneet.

Tiedonvälitys ei enää ole ainoastaan median tehtävä, vaan yhä useampi yksityishenkilö toimii erilaisten tietojen julkaisijana ja levittäjänä. Kuitenkin tiedotusvälineillä on erityinen asema sananvapauden käyttäjinä ja vaalijoina.

Tietoa erilaisista asioista on saatavilla valtavasti. Toinen asia on se, missä määrin niin sanotulla tavallisella ihmisellä on aikaa ja osaamista penkoa asioiden taustoja, analysoida ja kyseenalaistaa. Tässä vapaa, eettisesti korkealaatuinen ja tasapuolinen lehdistö on hyvin merkittävä tekijä.

Olen huolestuneena kuunnellut tietoja toimittajiin kohdistuvasta uhkailusta. Viime vuonna ilmestyneessä Sananvapaus Suomessa -kirjassa esitetään tutkimustietoa, jonka mukaan joka neljäs tutkimukseen osallistuneista toimittajista on seurausten pelossa jättänyt jutun tekemättä ja joka viidennelle on lähetetty vihapostia.

Myös Ruotsissa tuore tutkimustieto on samansuuntaista: siellä arvioidaan, että yli 30 prosenttia toimittajista on uhattu.

Toimittajiin ja muihin julkiseen keskusteluun osallistuvien uhkailu ei ole tuomittavaa ainoastaan sen vuoksi, että se aiheuttaa turvattomuutta uhkailun kohteeksi joutuneelle ja hänen lähipiirilleen. Vaara piilee myös siinä, että uhkailun vuoksi tai uhkailun pelon vuoksi jotkut aiheet voivat jäädä julkisuudessa käsittelemättä. Sekin on sananvapauden rajoittamista.

Tässä seminaarissa paitsi juhlistetaan sananvapautta, myös pureudutaan siihen kohdistuviin haasteisiin. Perustuslakivaliokunnan puolesta toivotan teille kaikille antoisaa seminaaria.